

УДК 338.4.+908(477)

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МУЗЕЙВ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ****Муравська С.В., канд. іст. наук***(Львівський інститут економіки і туризму)*

Стаття є спробою охарактеризувати кадрові проблеми життєдіяльності музеїв закладів вищої освіти, зокрема, класифікацію посад, особливості підпорядкування та графік роботи, на основі аналізу емпіричного матеріалу, отриманого в ході дослідницьких візитів до музеїв 7 областей Західної України.

Ключові слова: музей, університет, заклад вищої освіти, посада, графік, підпорядкування.

Музейна справа є одним із найдавніших напрямків діяльності закладів вищої освіти, корені якої сягають ще XIX ст. Музеї ЗВО (далі – МЗВО)¹ по праву вважалися одними з найпотужніших музейних установ свого часу. З плином часу ця ситуація змінилася, переформатувалася їхня місія, однак громадський статус, запроваджений в радянські часи, продовжує впливати на реалізацію потенціалу.

Музеї ЗВО часто залишаються осторонь – і від світу музеїв, з точки зору яких вони часто не є рівноправними партнерами, і від університетського простору, для якого вони допоміжний підрозділ, який програє в конкуренції своїм більш маститим колегам – кафедрам, деканатам, бібліотеці тощо. Водночас подібні збірки є унікальним відображенням спадщини вищої школи в музейному просторі, сполучною ланкою між нею та суспільством, оскільки культивують та особлюють багато специфічних цінностей.

За радянського часу проблему

розвитку музейної справи у середовищі ЗВО розглядали побіжно, в контексті вивчення суспільних чи навчальних музеїв [1; 6]. Українська історіографія питання залишається недостатньо заповненою, оскільки окремі публікації розглядають такі «музейони» в руслі музейної педагогіки [2; 4] або категорії громадських музеїв [3], у матеріалах нечисленних конференцій фігурують переважно нариси історії та огляду експозицій [16; 18], натомість комплексні праці відсутні чим і обумовлюється актуальність вказаної статті.

Метою статті є проаналізувати емпіричний матеріал, отриманий автором у ході дослідницьких візитів до більше як 100 музеїв ЗВО Західної України² упродовж 2012-2016 рр. та на його основі окреслити кадрові питання, пов'язані зі вказаними музеями, зокрема специфіку підпорядкування, графік роботи та посади персоналу, проблеми, пов'язані із цим елементом діяльності та можливості вирішення.

Підпорядкування МЗВО різниться залежно від виконуваної місії.

---

¹ З метою уникнення тавтології у роботі за європейською практикою також будуть використовуватися терміни «університетський музей», «у-музей», хоча маються на увазі збірки і музеї всіх закладів вищої освіти згідно визначення Закону України «Про вищу освіту» від 1.07. 2014 р.

---

² Оскільки термін є радше умовним, уточнюємо, що мова піде про сім областей: Львівську, Івано-Франківську, Тернопільську, Волинську, Рівненську, Чернівецьку та Закарпатську.

Традиційно музеї історії та меморіальні музеї куруються напряму ректором, у той час як природничі та галузеві музеї входять у сферу відповідальності певної кафедри або деканату (рідше). Важливим моментом, який вказує на ставлення керівництва навчального закладу до музейної справи в цілому є віднесення до обов'язків одного із проректорів опіку над діяльністю музеїв.

У Львівському національному університеті ім. І. Франка це компетенція проректора з наукової роботи, Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника – проректора з міжнародних зв'язків та зв'язків з громадськістю; музей історії Східноукраїнського національного університету ім. Л. Українки підпорядковується відділу молодіжної політики і соціальної роботи.

На нашу думку, єдності немає як через відсутність єдиної місії зазначених музеїв, так і через стереотип про музей як ідеологічну зброю управління суспільством. «Те, що інформація про музей на сайті розміщується як у розділі «наукова робота», так і в розділі «виховна робота» – ще пережиток радянських часів» – коментує ситуацію завідувач музею історії Львівського національного університету ім. І. Франка [9].

Статус людини, яка відповідає за музейну справу в університеті, є більш ніж важливим. Існує цілком виправдане припущення, що чим вищим є рівень повноважень куратора музейної справи у ЗВО, тим вище статус музеїв і колекцій і тим більше вірогідність того, що університети будуть приймати бюджетні рішення на основі фактичної діяльності музею, позитивно впливаючи на його загальне визнання та ефективність [19, р. 50; 20, р.149].

У окремих закладах вищої освіти спостерігається прагнення адміністрації утворити єдиний координуючий орган для колекцій, але це швидше виняток із правила. Наприклад, Музей

історії Національного університету «Острозька Академія» складається із 7 різнопланових експозицій, кожна із яких може претендувати на статус окремого музею [5, с. 144-145]. Упродовж останніх кількох років в рамках студентських експедицій було зібрано чимало етнографічного матеріалу, який не став кафедральною збіркою (що типово для подібних випадків), а поповнив фонди підземної художньої галереї, де виставляється у постійній експозиції [8]. Хорошою спробою утворити єдиний музейний комплекс є приклад Ужгородського національного університету, де в трьох поєднаних між собою кімнатах працюють музей археології, музей історії та музей давньої книги [10].

Водночас дуже важливо, щоб ініціатива ректорату впорядкувати музейне життя в університеті не тягнула за собою механічні кроки зміни назви без позитивних наслідків для функціонування самих музеїв. Наприклад, два «храми муз» Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу юридично з метою економії коштів функціонують як єдиний Геологічний музей [17, с. 13], хоча de facto це два різні музеї, які між собою не координуються, завідувач відповідає за геологічний, інженер – за музей історії. Також наразі штучним кроком виглядає об'єднання через фінансовий чинник зоологічної та геологічно-географічної колекцій у природничий музей ЧНУ ім. Ю. Федьковича.

Якщо розглядати завдання управління об'єктами університетської спадщини в європейському контексті, то спостерігається тенденція, коли вищі школи прагнуть інтегрувати колекції в одному музеї чи в рамках єдиної структури адміністрування. З одного боку, ЗВО шукають дешевші і більш ефективні моделі управління приміщеннями, колекціями та персоналом. З іншого боку, вони спрямовані на забезпечення «другого життя»

для збірок, які ледь животіють, особливо колекцій, нагромаджених із навчальною та дослідницькою метою.

Нарешті, більше усвідомлюючи важливість створення мостів із суспільством, університети шукають «вікна» для комунікації із власною спільнотою та громадськістю в цілому. Адже однією загальною структурою або музеєм легше координувати і керувати, ніж 20-ма меншими музеями; одна загальна структурна одиниця або музей більш проглядається як всередині університету, так і поза його межами [20, р. 146-147].

Університетський музей може мати різні назви, як от: «музей», «кабінет», «методичний кабінет», «навчальна лабораторія», а посада керуючого – «завідувач», «директор», «фахівець», «завідувач персональної виставки». Серед персоналу – «провідний зберігач фондів» та «зберігач фондів», «зберігач експонатів», «завідувач лабораторіями», «інженер», «таксидерміст».

Прикметно, що у переліку учасників навчально-виховного процесу Закон України «Про вищу освіту» (стаття 55) не згадано жодної посади працівників музеїв [13], тоді як посади наукових працівників бібліотеки враховані. Тому назви посад персоналу у музеїв часто є головоломкою для бухгалтерів освітніх установ і предметом маніпуляцій, що в умовах економії коштів дозволяє зменшувати заробітну платню таким працівникам. Скарги «...раніше [посада] звучала як директор, але тепер бухгалтер (навіть ректор не знав), щоб урізати ставки змінила, зробила завідувач музеєм, я відразу втратив три розряди в категоріях і втратив у зарплаті ...» [7], «Колись був директор, а тепер зрізали – керівник. Ще є лаборант на повну ставку. У 2011 р. було 5 людей» [11]. Це є віддзеркаленням загальної тенденції, пов'язаної із урізанням й так майже відсутнього фінансування МЗВО.

Але найцікавіше, що окремі із

назв посад, озвучених респондентами, взагалі не фігурують у Класифікаторі професій України (наприклад, «фахівець з наукової роботи»), що породжує низку запитань до адміністрацій конкретних вищих шкіл щодо законного характеру їхніх дій. Іншим моментом є те, що тарифні розряди працівників у-музеїв коливаються на рівні 10-12 [15], натомість для персоналу музеїв інших категорій для цифра є вищою [14]. Це означає, що завідувач музеєм, пропрацювавши на посаді багато років, буде мати меншу зарплатню порівняно із викладачем-стажистом, який тільки розпочинає свою науково-педагогічну кар'єру.

Кількість осіб персоналу в у-музеї залежить від його масштабів. Традиційно куратор (завідувач, директор) – єдина людина, яка відповідає за функціонування збірки. 3-поміж півтори сотні музеїв та колекцій ЗВО Західної України тільки у семи з них працює більше, ніж одна особа. Рекордна кількість працівників – завідувач та 4 зберігачів фондів – відповідають за роботу зоологічного музею ЛНУ ім. І. Франка та природничого музею ЧНУ ім. Ю. Федьковича. З року в рік ця невтішна тенденція стає все більш загрозливою.

Мабуть, через вже згадану статтю 55-ту Закону України у керівництва закладів вищої освіти не має підстав вважати співробітників своїх музеїв науковцями і навіть кандидатам наук, які тут працюють, відмовлено у посадах наукових співробітників та у відповідній гідній оплаті праці. «Від нас не вимагають наукової продукції, бо ми не науковий підрозділ. ... В 90-х рр. були проблеми фінансові, щось таке було, що лаборанти отримували більше, то і зробили так» [12].

Однак є окремі винятки із правил. За твердженнями директора Історико-медичного музею БДМУ, праця в музеї йому зараховується як науковий стаж [7], однак така ситуація пов'язана виключно із рішенням адмі-

ністрації ЗВО, оскільки на рівні університетів музеї не зараховуються до наукових підрозділів. Проблема наукового стажу для персоналу МЗВО є дуже важливою, адже відсутність визнання державою музейної роботи на такому рівні не сприяє притоку дипломованих науковців у «храм муз».

На думку автора, умовою, яка б докорінно змінила існуючий status quo в українському МЗВО, є переведення його із категорії громадського в ранг окремого обов'язкового структурного підрозділу ЗВО із нехай невеликим, але чітко визначеним державним забезпеченням. Однак згодом, щоб уникнути «урівнялівки», варто окреслити критерії (кваліфікація персоналу, кількість публікацій, виконані проекти тощо), відповідність яким дозволить конкретному музею претендувати на статус «науково-дослідного», а його працівникам – мати науковий стаж тощо.

Щодо графіку роботи, то у-музеї можна поділити на дві умовні групи залежно від того, на яких умовах працює персонал. До першої групи зазвичай належать навчальні музеї, покликані задовольнити потреби освітнього процесу. Вони відкриваються переважно на час проведення відповідних занять. Забезпечити інші умови їхнього функціонування немає можливості (та й потреби), оскільки куратори таких музеїв/колекцій традиційно виконують низку інших обов'язків, а опіка збірками здійснюється на громадських засадах.

У другу групу входять «музейони», у штаті яких рахуються офіційно влаштовані працівники. Оскільки ці люди за свою роботу отримують певні кошти, це дозволяє ставити вимоги до графіку роботи (тут набагато чіткіше, ніж в державних музеях, виділяються юридично фіксований та реальний стан речей). До другої групи, як правило, але не в абсолютній більшості випадків, належать музеї «другого покоління» (за визначенням

М. Лоуренсо, тобто музеї, метою яких є популяризація досягнень університету чи просвітницька робота різного профілю) [20, р. 23].

Виняток становлять навчальні і дослідницькі колекції, які мають глибоку історію, наприклад, музеї ЛНУ ім. І. Франка чи ЧНУ ім. Ю. Федьковича. На жаль, згідно емпіричних даних, отриманих автором в ході реалізації дослідження, такі музеї можна вважати щасливчиками – вони становлять орієнтовно 25 % всіх музеїв та колекцій, які потрапили до географічних рамок дослідження. Решта 75 % животіють завдяки ентузіазму окремих викладачів кафедр, однак часто їхніх зусиль вистачає максимум на те, щоб збірки не розпошити та врятувати.

В умовах економічної кризи перед університетами стоїть завдання вкрай раціонального і ощадливого використання коштів, що тягне за собою скорочення персоналу, ліквідацію окремих підрозділів. У-музеї знаходяться у зоні ризику, оскільки традиційно не належать до пріоритетів ЗВО, а фінансування в абсолютній більшості випадків за рахунок спеціальних коштів вищої школи.

Тому з року в рік відбувається скорочення ставок, музеї неодноразово перепідпорядковують, відкладаючи вирішення їхніх проблем до кращих часів. Інтерв'ю із працівниками музеїв, які через зрозумілі причини побажали залишитися анонімними, показують, що ця тенденція може привести до незворотньо жакливих змін і втрати частини академічної спадщини.

Таким чином, підпорядкування університетських музеїв, як і інші нормативні та кадрові моменти їхнього функціонування, залежить від адміністрації ЗВО. Традиційно вони належать до сфери відповідальності котрогось із проректорів. Поодинокими виглядають випадки утворення музейного комплексу на базі існуючих «храмів муз».

Назви посад персоналу підтверджують висловлену гіпотезу про те, що у-музеї знаходяться на перетині музейного та університетського світів, однак рубіж, з одного боку, вказує на

їхній міждисциплінарний характер, з іншого – демонструє, що обома сферами він зазвичай (хоча є і винятки із правила) сприймається як неповноцінна одиниця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буланій І. Т., Явтушенко І. Г. Громадські музеї України: Історія, досвід, проблеми / І.Т. Буланій, І.Г. Явтушенко. - К.: Мистецтво, 1979. - 197 с. С. – 20.

2. Гайда Л.А. Музей у навчальному закладі / Л.А. Гайда. — К. : Шкільний світ, 2009. – 128 с.

3. Крук О.І. Розвиток музейної справи в Україні (кінець 1950-х – 1980-ті рр.). : Автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01 / О.І. Крук. – Х., 2000. – 20 с.

4. Медведєва І.М. Організаційно-педагогічні засади діяльності музеїв у вищих технічних навчальних закладах : Дис. ... канд. пед. наук / І.М. Медведєва. – Луганськ, 2009. – 256 с.

5. Муравська С. Національні особливості поєднання туризму і освіти (на прикладі м. Острог Рівненської області) / С.В. Муравська, М.М. Бендюк / Вісник Львівського інституту економіки і туризму : зб. наук. ст. – Львів : «Компанія «Манускрипт»», 2010. – № 5. – С. 143-146.

6. Омельченко Ю.А. Розвиток учбових музеїв : Навч. посіб. / Ю.А. Омельченко. – К. : Радянська школа, 1988. – 194 с.

7. Особистий архів автора. – Інтерв'ю із директором Історико-медичного музею Буковинського державного медичного університету Білоусом В.М. від 30.01. 2014 р.

8. Особистий архів автора. – Інтерв'ю із директором Музею історії Національного університету «Острозька академія» А.А. Хеленюк від 25 січня 2015 р.

9. Особистий архів автора. – Інтерв'ю із завідувачем музею історії ЛНУ ім. І. Франка Ю.В. Гудимою від 13.11. 2013 р.

10. Особистий архів автора. – Інтерв'ю із завідувачем Музею історії Ужгородського національного університету І.Зомбором від 11.03. 2014 р.

11. Особистий архів автора. – Інтерв'ю із керівником Музею прикладного мистецтва Закарпаття Мукачівського гуманітарно-педагогічного інституту Панкуличем В.В. від 11.03. 2014 р.

12. Особистий архів автора. – Інтерв'ю із старшим лаборантом Зоологічного музею УжНУ О.О. Луговим від 11.03.2014 р.

13. Про вищу освіту [Електронний ресурс]: Закон України від 1.07. 2014 р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1389949184045493>. – (Дата останнього звернення 28.06. 2016).

14. Про впорядкування умов оплати праці працівників культури на основі Єдиної тарифної сітки [Електронний ресурс]: Наказ № 745 Міністерства культури і туризму України від 18.10. 2005. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1285-05/page>. – (Дата останнього звернення 28.06. 2016).

15. Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ [Електронний ресурс]: Наказ № 557 Міністерства освіти і науки від 26.09.2005. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1130-05>. – (Дата останнього звернення 28.06. 2016).

16. Проблеми і перспективи розвитку музеїв вищих навчальних закладів України : матеріали 2-го круглого столу (Київ, 23-24 листопада 2007 р.) / Національний технічний ун-

т України "Київський політехнічний ін-т", Державний політехнічний музей, Музей історії КПІ. - К. : [Політехніка], 2007. - 91 с.

17. Путівник по музею: Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2007. – 16 с.

18. Університетські музеї: європейський досвід та українська практика : матеріали конференції (Київ, 6-7 жовтня 2011 р.) – Ніжин, 2012. – 418 с.

19. Humphrey P.S. University natural history museums systems / P.S. Humphrey // Curator. – 1992. – Volume 35. – P. 49-70.

20. Lourenco M. Between two worlds: the distinct nature and contemporary significance of university museums and collections in Europe : PhD thesis / Marta C. Lourenco. – Conservatoire National des Arts et Metiers, Paris, 2005. – 405 p.

Муравская С.В. *Некоторые аспекты функционирования музеев учреждений высшего образования.* *Статья является попыткой охарактеризовать кадровые проблемы жизнедеятельности музеев учреждений высшего образования, в частности классификацию должностей, особенности подчинения и график работы, на основе анализа эмпирического материала, полученного в ходе исследовательских визитов в музеи 7 областей Западной Украины.*

Ключевые слова: музей, университет, учреждение высшего образования, должность, график, подчинения.

Muravska Svetlana. *Some aspects of activity of museums of higher educational establishments (on the Western Ukraine example).* *The article is an attempt analyzing empirical data obtained during research visits to museums of higher educational establishments in 7 Western Ukrainian regions, to define the problems of their staff, including work classification, schedule and submission.*

Keywords: museum, university, higher educational establishment, position, schedule, subordination.

УДК 94:355.7 (477)

КИЇВСЬКИЙ ШЛІССЕЛЬБУРГ

Новікова-Вигран О.С.

(Національний історико-архітектурний музей «Київська фортеця»)

Новікова-Вигран О.С. Київський Шліссельбург. Київська фортеця – одна з найбільших в Європі. Однак вона ніколи не використовувалась за призначенням. Проте багато її споруд тісно пов'язані з історією громадянських визвольних рухів в Україні, а деякі з них використовувались у каральній політиці самодержавства.

Ключові слова: фортеця, Госпітальне укріплення, Косий капонір, військово-політична в'язниця

Багата й неповторна історія нашого міста. Зовсім не складно на якусь мить поринути вглиб віків і на повні груди вдихнути повітря минулих століть, якщо Ви, гуляючи бульваром Лесі Українки, звернете на вулицю Госпітальну. Тут неодмінно відбудеться

ваша зустріч з унікальною пам'яткою фортифікації – Госпітальним укріпленням Київської фортеці – однієї з найбільших фортець Європи. Госпітальне укріплення зведене в 1836-1849 рр. Під'їзд до Головної брами захищала Північна напівбашта. З протилежного бо-